

Олег Гуцуляк, к. філос. н.

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Україна*

УКРАЇНСЬКА ІДЕЯ МІЖ КУЛЬТУРАМИ СОРОМУ, ВИНИ І СТРАХУ

Oleg Gutsulyak, PhD in Philosophy

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine

UKRAINIAN IDEA BETWEEN CULTURES OF GUILT, SHAME AND FEAR

Considering the conflicts of Ukraine in its history and present time, the author offers a cross-cultural analysis based on the scientific methodologies of Ruth Benedict and Georgy Shchedrovitsky. The author demonstrates the debate existing in Ukrainian cultural studies about the identity of Ukrainian culture, its place in European civilization, and also speaks about the stages of the formation of the Ukrainian political mentality. Also, the cultural and philosophical assessment of modern Russia and its attempts to influence other countries with the help of the doctrine of the "Russian world" are examined in parallel. The actual task now is to bring Ukrainians back to the periphery of the "culture of shame" with its principle of "dignity," in educating Ukrainians in an extrovert, corporate, solidarity and heroic-moral dominant, based on the spirit of "adversity" ("agon") and the aspiration to glory. In this situation, the ATO territory becomes a motherly formation in the environment of carriers of culture of shame and honor, as once the Cossack Freedom ("Ukraine") on the border with the Steppe was the territory of the formation of the Cossack "culture of shame and honor," and the subsequent infusion of it into the territory of the whole of Southern Russia.

Keywords: Ukraine, Russia, Cossacks, guilt culture, shame culture, fear culture, Taras Shevchenko, Island of Europe, fantasy, Ukrainian literature.

Директор Інституту філософії Національної академії наук України, професор Мирослав Попович (1930-2018), аналізуючи ситуацію із загальногуманітарною кризою в сучасній Україні, пропонує змістити фокус погляду українців на самих себе власне у моральній площині¹. Для цього він апелює до дослідження американського культуролога Рут Бенедикт «Хризантема і меч» (1946)², в якому розкрито розподіл культур за двома регуляторами – «культурою вини» (guilt culture) та «культурою сорому» (shame culture). На її думку, вони характерні, відповідно, для близькосхідно-європейської та японсько-океанічної цивілізацій. Згідно з версією М. Поповича, в українському соціумі домінує теж «культура вини» (головний регулятор поведінки – внутрішнє відчуття вини перед богом і перед собою, рішення є внутрішнім, індивідуальним та самостійним поза залежністю від того, як до цього поставляться інші, навіть своя група чи свій колектив). Але, говорить професор, на периферії українського соціуму, на задвірках, все ж, знаходила собі місце і «культура сорому» (відповідальність особистості перед спільнотою, сором перед своїми). Сам М. Попович вважає, що різниця між селянами («рустикалами», «посполитими») і козаками полягала в тому, що перші, тяжіючи до сімейно-кланової організації, були репрезентантами «культури сорому» («встиду»), в той час як козаки-індивідуалісти – до «культури вини» («провини», «совісті»)³.

Але з цим навряд чи можна погодитися, так як саме християнство становило світосприйняття і світовідчуття обох груп (козацтво було куди більше наділене комплексами селянина-сім'янина, лишень з додаванням властивого для військового стану гонору – «шляхетності»). Власне селянство,

¹ Попович, М. (2008). *Григорій Сковорода: філософія свободи*. Київ: Пульсари, 24-25.

² Бенедикт, Р. (2004). *Хризантема і меч: Моделі японської культури*. Москва: Російська політична енциклопедія.

³ Попович, М. (2008). *Григорій Сковорода: філософія свободи*. Київ: Пульсари, 34.

а не козацтво, більше співвідноситься з «культурою вина» (з її концепцією індивідуального порятунку грішника), тоді як «культура сорому» має явне співвіднесення з «народно-дружинним язичництвом» (колективно-племінне існування). Цей тип культури якраз і домінує на епіко-героїчній стадії розвитку багатьох етносів. Гомеровські поеми досить яскраво ілюструють тип «культури сорому» (пор. з дв.-рус. епічним висловом «Мертві сорому не мають!»). Те ж саме бачимо і в численних козацьких думках. Тобто козаків XVI-XVII стт. можна віднести з повним правом не до носіїв «культури вина», а до носіїв військово-дружинної «культури сорому» з характерною для неї категорією «гідність» (що виправдовувало постійні бунти та «рокоші»), а не через притаманну для «культури вина» категорію «обов'язок» (перед вельможею, церквою, королем або царем). Отже, українська шляхетсько-козацька консорція є власне носієм військово-дружинної «культури сорому і честі» (не даремно осмисленої її ідеологами як «Сарматія»). Тільки з перетворенням козаків в XVIII ст. в патріархально-родову спільноту (період «Гетьманщини») і подальше «розкозачення» українців царською і радянською імперіями призвело до домінування у них раніше периферійної «культури вина і совісті», тісно співвіднесеної з християнським світовідчуттям.

Дані регулятори «сором / вина» не є якимись стабільними та незмінними. Цікаве перетворення спостерігаємо в Північній Америці: заснована вона була пуританами з їх зведенням «культури вина» до витонченості, а зараз маємо США як апофеоз «культури сорому»: «... Американська культура – переважно «культура сорому». В Америці не прийнято бути нещасним. У нас – не прийнято бути щасливим»¹. Або, наприклад, Ісламський світ як породження характерної для арабів «культури сорому» (з притаманними їй колективізмом і перевагою інтересів групи над інтересами окремої людини) переживає ситуацію, коли відтиснута на периферію буття «культура вина» проривається до домінації у формі ісламського фундаменталізму і шахідського тероризму.

Звісно, слід погодитися з твердженням, що якихось конкретних дискретних культур вина і сорому не існує, але, базуючись, зокрема, на текстах літератури і культури, деякі конфігурації можуть бути вибудовані з тим, щоб визначити: які у тому чи іншому суспільстві домінують принципи контролю, що пов'язані як з вином, так і соромом.

Як відомо, в «культурі сорому» власне соромно не слідувати чітко приписам правильної поведінки, соромно не дотримати баланс між різними обов'язками або не передбачити можливих випадковостей. Сором – основа моральності. Лише людина, чутлива до сорому, здатна вретельно виконувати приписам чеснот. «Людина, яка має сором» (рос. «Человек, знающий стыд»), – так кажуть про людину з високими моральними якостями, про людину честі. Прагнення уникнути сорому є могутнім стимулом до виконання людиною своїх обов'язків щодо колективу. У стародавніх греків аморальною, тобто викликаючою сором, ганьбу (aishros, aishyno початково «бридкий, фізично гидкий», найкращий спосіб зганьбити ворога – це знівечити, спотворити його труп, «Іліада», XVIII, 180). Ганьбою, власне, вважалася поведінка, що пов'язана з невиконням традиції – «волі богів». Грек більше боявся вигнання з общини (полісу), а не насилля (фізичного покарання). Вище благо для гомеровської людини – не блаженство умиротвореної свідомості, але радість від «тіме» – «суспільного визнання гідності» («Навіщо боротися мені, якщо могутнього воїна шанують не вище, ніж слабкішого?», – запитує Ахіллес, «Іліада», 9: 135). Вона відчуває страх не перед богами (в «культурі сорому» боги не мають нічого проти брехні і неправди, але легко виходять із себе, коли їх іменами клянуться «всує», тобто через неповагу до себе), але від оцінки її поведінки суспільною думкою – «айдосом». Санкцією айдосу був «немесіс» – суспільне осудження («Встидаюся я троянців!», – виголошує Гектор, йдучи з відкритими очима назустріч своїй загибелі, «Іліада», 22:105; «Я встидаюся здійснених нещастя», – вигукує Геракл після усвідомлення того, що він вбив дружину і дітей, і одночасно вирішує залишити собі знаряддя їх вбивства – лук і стріли, бо інакше б міг потрапити беззбройним до рук ворогів і ганебно загинути, а також накриває своє обличчя плащем, від сорому не наважуючись подивитися на Тезея; Аякс відчуває розпач від того, що навіть не може собі уявити як, після всього, що трапилося, зможе в Аїді подивитися в очі батькові, «Аякс», 462; того ж погляду вбитих батька і матері соромиться Едіп; Федра соромиться слів, які вона виголосила в маячні; Софоклова Деяніра, яка орієнтується на оцінку ззовні, вважає, що ганебне діяння, здійснене в темряві, мороці, не накликає на людину ганьби, «Фракіянки»,

¹ Фрумкіна, Р.М. (2004). *Мне некогда, или Осторожные советы молодой женщине*. Москва: Новое издательство, 146.

596 наст.). Норми поведінки в «культурі сорому» є неінтеріорізованими, а задані ззовні (символічно дані людям Гермесом з волі Зевса) і механізм контролю теж був зовнішнім (наприклад, з боку божественних наглядців – Ериній).

Відчуття вини як такого в архаїчних людей не було, як і самого поняття «вина», бо якщо сором є емоція, то вина є усвідомлення, тобто продукт свідомості і мислення. Якщо сором функціонує на несвідомому, рефлекторному рівні, то вина – на свідомому. Як усвідомлення провини може викликати почуття сорому, так і почуття сорому призводить до усвідомлення провини. Сором в поєднанні з пригніченим настроєм, з приниженням самого себе і меланхолією, також можна назвати почуттям вини. Почуття сорому подолати складно, воно завжди нагадує про себе. А ось з виною впоратися легше: треба покаятися в гріху – і вас пробачать, і вам полегшає. Сором не можна контролювати, а вина може відчуватися дуже довго, але проходити при покаянні. Значення покаяння не в визнанні себе грішником, бо це було б занадто просто, а у відмові від того способу життя, що приводить до гріха. Грецьке слово *metanoia* («покаяння») означає «зміна розуму», «передумати». Саме з покаяння перед Богом починається перша проповідь апостола Петра після сходження («благодаті», «харизми») на апостолів Святого Духа (*Діян. 2:38*). Першим таким даром цієї благодаті є «увага до себе», здатність заглянути всередину себе і відокремити себе, тобто Богоподібну особистість, від гріховних навиків, пристрастей, всього, що псує, спотворює, безчестить, – і видалити з душі все це з трансцендентною допомогою Святого Духа. Для близькосхідно-європейської цивілізації проповідь Христа стала заклик до радикальної зміни способу мислення і способу життя, до оновлення розуму і почуттів, до відмови від гріховних справ і помислів, до «преображення людини». Вважається, що після смерті, розлучившись з тілом, душа втрачає здатність до покаяння, бо її Святий Дух може дати тільки об'єднаним тілу і душі.

Представники «культури вини» закидають опонентам, що в рамках «культури сорому» немає підстав турбуватися за репутацію, про здійснений вчинок (переступ), доки люди не довідалися. І справді, в «культурах сорому» сповідь та замолювання гріхів не перебачаються, навіть перед богами, а релігійні обряди, як правило, покликані випрошувати благополуччя. І навпаки, в «культурі вини» вина може відчуватися дуже довго, але проходити при покаянні в гріху – вас пробачать і вам полегшає. Людина чинить чесно не тому, що її побачать інші, а тому, що на неї дивиться Бог.

Щоправда, поняття «Бога» тут суто зовнішнє, знаходиться поза самою людиною, – і це породжує у людини «культури вини» ситуацію «роздвоєння душі», в той час як для людини «культури сорому» Бог не тільки живе в людині, а й тотожний з нею (наприклад, кожен японець – це втілення якогось із сотень тисяч божеств-«камі», еллін – це нащадок богорівних героїв тощо). Почуття сорому – притаманне лише людині, є проявом людської природи, в той час як провину, хоча б на найпримітивнішому рівні, усвідомлюють і тварини. Навіть у близькосхідній духовній традиції (див., наприклад, *Буття, 3:7-11*) власне сором є одним з головних екзистенціалів як відокремленості людини від решти природного світу і від світу трансцендентного, так і залежності від них. Тільки коли з елліністичних часів важливим стає мотив вчинку, тоді відбувається трансформація архаїчного почуття сорому-осквернення-нечистоти (страх перед ним – «міазма», очищення – «катарсис», відповідальність – родова і в поколіннях) в почуття вини-гріховності-переступу (з відчуттям «страху Божого», звільнення – «покаяння», відповідальність – індивідуальна і «син не несе відповідальності батька»).

Опоненти «культури вини» зазначають, що в ній, поряд з моральними високими подвигами, з причини орієнтації, що «до Бога – далеко, а до царя/володаря/поміщика – близько», породжуються й нігілізм, лицемірство. Одночасно з цим палюче відчуття вини частково знімається шляхом «перенесення» її у власній фантазії на кого-небудь ще – «єретиків», «язичників», «іновірців», «іншу расу», «інший клас», «інший гендер»... А в деяких моментах, внаслідок чисельних травмуючих подій і терору влади, міжрелігійних, світових та громадянських воєн, коли було остаточно «вбито совість» культури, руйнується й сама «культура вини» й на її місце приходить «культура страху». Вона логічно народжується тільки з почуття вини як поєднання страху, аутоагресії (покарання самого себе, самоприниження, самобичування, суїциду) і пошуків захисту від цієї внутрішньої агресії. Закономірним породженням страху є прагнення до порядку, до самообмеження себе, до контролю над собою через терпіння, страждання, смирення («Бог терпів – і нам велів»), щоб не наробити зайвого, будучи нажаханим видовищем онтологічного провалля навколо себе. Страх є логічним наслідком росту раціоналізації почуттєвості у суспільстві, метою якого є подолати або поставити під контроль афективну

поведінку. Страх культивується на рівні суспільства, він не тільки не розвіюється з розвитком суспільства, а навпаки – ретельно культивується. Від жаху перед вторгненням у суще якихось ірраціональних сил, трансцендентних сущому, людина і суспільство ціпеніють, стають безвольними об'єктами для маніпуляцій з боку носіїв «фундаментальних цінностей». Наприклад, саме таке ми спостерігаємо на прикладі сучасної Росії: «... Найбільшим страхом росіянина є ... Боязнь начальства. Начальство і панічний страх перед ним – причина загальноросійського стресу і багатьох фобій, що проявляються у постійній напрузі та емоційних зривах на оточуючих, на дружинах і дітях і, зрештою, в алкоголізмі. Фраза «Тебе до начальника» викликає у російської людини паніку, тремтіння ніг, мямління і неможливість логічно мислити... Століттями російські мужики мнули шапки перед поміщиком, а на запитання: «Які у вас проблеми?», завжди вперто відповідали: «Та нічого. Не турбуйтеся». Боягузство привернути увагу начальства, сказати щось зайве ... – стали візитівкою російської історії. «Головне, щоб начальство не помітило»... Люди вбивають один одного просто через страх протирічити начальству. І з почуттям виконаного обов'язку ця, широкої душі людина, простий російський зварщик Серьога, під «водочку» дивитися новини, сварить уряд і «жидів» за те, що «такою страну про...али»...¹. Страх вбиває власний розум жертви («радянської людини», «русского человека»), замінюючи його соціальною програмою поведінки («кодексом будівника комунізму», «правилами громадського співжиття», «правилами поведінки радянської людини за кордоном», рос. «русским способом мысли» тощо), а також дозволяючи будь-яким стороннім «паттернам» володарювати над її розумом, тілом і долею, визначати «параметри щастя», «печалі» і навіть закладати певні прагнення, вигідні для ляльководів. Ось, наприклад, відомі фрази з радянського дитинства, що й досі культивуються в «русском мире»: «Вчися як слід, а то виростеш двірником (варіант: будеш свиням хвості крутити)», «Вступай до інституту, бо інакше заберуть в армію», «Не спіши звільнитися з роботи, бо можеш не знайти нову», «Працюй за трудовою книжкою, бо інакше буде мала пенсія», «Народи дитину, інакше на старості не буде кому води подати» тощо.

Але цей порятунок від хаосу реальності, який пропонує «культура страху», є несправжнім, ілюзорним, переходить в стан втрати особистості себе і перетворення людини на типового індивіда, за якого вирішують все інші (поміщик, партія, Путін). Найпростіше «комплекс жадоби порядку» реалізується у потребі диктатора (царя, фюрера, лідера) як впорядковувача, розраджувача та утішителя, хоча диктатор часто і є причиною народження і актуалізації цього страху.

Щоправда, як говорять філософи-екзистенціалісти, «страх перед ніщо» стає все ж таки й можливістю для людини отримати доступ до «справжнього буття». Для цього треба приймати реальність такою, якою вона є насправді, вибираючи справжність життя: «... жити саме і означає відчувати себе тим, хто гине, лише визнання цієї правди приводить до себе самого, допомагає набутти свою справжність, вибратись на твердий ґрунт. Інстинктивно, як потопаючий, людина шукає, за що вхопитись, і погляд її – трагічний, останній та гранично чесний – впорядковує сум'яття її життя. Єдино справжні думки – думки потопаючого. Все інше – риторика..., внутрішнє фіглярство. Хто не відчуває, що дійсно гине, той загине обов'язково – він ніколи не знайде себе, не зіштовхнеться зі своєю справжньою суттю» (*Х. Ортега-і-Гассет, «Повстання мас»; цит. за:²*).

І такі моменти спроб виходу з «культури страху» в історії Росії були – і коли вона повстала проти терористичної диктатури більшовизму в 1918 р., і коли в роки «великої вітчизняної війни» в умовах загрози загибелі мобілізувала свій дух на боротьбу з гітлеризмом... Але, не дивлячись на ці здвиги величі духу у екстремальних умовах, буденна свідомість росіянина залишилася поневоленою «культурою страху», змиралася зі складністю життя – переміг саме екзистенціалістський принцип «навчитися жити за умов свого страху», гальванізуючи себе тільки пристрасною (ненавистю та задрістю) до окремих предметів – буржуазії, партноменклатури, «піндосів», євреїв чи «жидобандерівців».

Аналогічне завдання перетворити українців в істот «культури страху» ставили перед собою режими Кучми та Януковича і тепер продовжує Кремль, нагнітаючи страх постійною загрозою розгорнутої інтервенції, диверсійних рейдів, спалахами сепаратистських шабашів, «точковими» знищеннями не лише знакових особистостей, але й звичайних патріотів тощо.

¹ Кузнецов, А. (2013). Премудрые пискари, *Восточная Фаланга*. <http://falangeoriental.blogspot.com/2013/01/blog-post_25.html> (2018, травень, 30).

² Кулик, О.В. (2011). Хаос та страх. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*, 2, 230-231.

Опонентами «культури сорому» ігнорується така важлива її складова як честь (гідність; рос. «достоинство»; греч. ἀξιοπρέπεια, ахіоргерейа, латин. dignitatem), від якої відреклася царсько-опрична Московська Русь і яка так була важлива як для князівсько-дружинної Київської Русі, так і козацько-шляхетської України. Тому істинним порятунком від десуб'єктивізуючої «культури страху» є саме культивування «культури сорому і честі», бо ці почуття базовані на більшій мірі далекоглядності і розважливості, на відміну від спонтанності почуття страху.

Можуть на це зауважити, що поняття сорому, вини, гріха теж можуть розглядатися як більш тонкі форми репресії, як різновиди страху. Але тільки сором, який виходить «зсередини людини» і пов'язаний із самоствердженням і самоповагою (неодмінно перебуваючими перед поглядом, судженням Іншого), сприяє її перетворенню з об'єкта в суб'єкт, здійснює її соціалізацію. В умовах, коли вітальна почуттєвість в теперішньому суспільстві постійно пригнічується і людина в психологічному плані опиняється не стільки з драматичним надлишком переживань, пристрастей і потягів, скільки з їх трагічним дефіцитом (аж до появи т.зв. «синдрому вигорання душі» та штучного їх «розпалювання» дискурсами насилля, збочень, жахів тощо), роль сорому стає найбільш значимою для розкріпачення почуттів, для спонукання до «переоцінки цінностей», до того, щоб вільно і цілковито бути самим собою.

Власне завдання тепер полягає у поверненні українців до відсунутої на периферію «культури сорому», до її принципів «гідності», до виховання українців в екстровертній, корпоративно-солідарній та героїко-моральній домінанті, базованій на дусі «змагальності» (дв.-грец. «агону») та прагненні до слави (наприклад, аналогічно до спортивно-олімпійських уявлень стародавніх греків, перемога збірної команди України вважається не перемогою окремих людей-учасників команди, а всієї країни, в той час як поразка – виключно є індивідуальною ганьбою учасників команди). А за отриману для народу славу отримується індивідуальна честь. В цій ситуації територія АТО-ССО стає материзною формування в середовищі українців «культури сорому та честі», як колись козацька вольниця («Україна») на межі зі Степом була територією формування козацької «культури сорому та честі» і надалі йшло накидування її на територію всієї Південної Русі (перетворення на «Велику Україну»). Отже, зараз Україна набуває власне статусу консорції «дружинної групи» (Gefolgschaft) зі своєю «богинею-покровительською», де вічевий Майдан (іран. «коло») виступає як «Новий Акрополь» («поліс» – «місто», «держава», «територія»; «акро» – «верхній», «крайній»), а її «богиня» – сором'язлива Афіна Демократія як «співучасть народу у своїй власній долі» (Артур Мюллер ван дер Брук).

Природно, «комплекс провінційності» («меншовартості») неможливо видалити, нейтралізувати або компенсувати штучними комплексами величі за допомогою суб'єктивного та обмежено емотивного приниження чужого, як це закликав здійснити Дм. Донцов: «... Помилка Донцова була все ж в тому, що... хоча прив'язував на словах до історичних традицій українського народу та його героїчної психології з минулого, на ділі ж приводив до посіву чужого українській ментальності тоталітарно орденського одностороннього волонтаристського і ірраціонального політикуму»¹. Нібито, Дм. Донцов і його «Вістник» культивували все той же «комплекс провінційності», але тільки «західний» його варіант. Проте, «донцовщина» була, все ж, спробою, хоч і не вдалою, адекватної «відповіді» на «виклики» індустріально-тоталітарної епохи, і таким чином, продемонструвала силу і саму спрагу української нації до існування.

Отже, головною програмою нинішнього побутування українців буде повернення всієї багатогранної системи української «культури сорому та честі», тобто «українського міфу» як такого².

Адже у кожній культурі є великі можливості, що залишилися нерозкритими, що не усвідомлені і не використані протягом усього життя даної культури. Ці «нереалізовані можливості» хоча й забуті, але досі, як вказував Мартін Хайдеггер, «живуть в мові», який є «домом Буття». Це ж стверджує Юрій Лотман: «... Одночасно семіотичний простір постійно викидає з себе цілі пласти культури. Вони утворюють шари відкладень за межами культури і чекають свого часу, щоб знову увірватися в неї, настільки забутими, щоб сприйматися як нові»³. Ця «реалізація

¹ Камінський, А. (1998). З історії етнопсихології українства (Комплекс провінційності та його відгомін). *Народна творчість та етнографія*, 1, 25.

² Квіт, С. (1994). Нова літературна дискусія? *Українські проблеми*, 3, 77.

³ Лотман, Ю.М. (1992). *Культура и взрыв: Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки (1968-1992)*. Москва: Прогресс, 176.

нереалізованих можливостей» збігається з розумінням прогресу за Миколою Данилевським, який визначав сутність його не в єдиному лінійному напрямку, а в тому, щоб «обійти» все «поле» варіантів культурно-цивілізаційного розвитку у всіх його напрямках¹. У синергетиці таке відновлення системної стійкості за рахунок периферійних ресурсів називається «правилом надлишкової різноманітності». По суті справи, цей підхід повністю збігається з розробленим, наприклад, джайнськими мислителями Індії «вченням про неоднобічність» («анекантавада»). Якщо говорити зовсім спрощено, воно зводиться до того, що дійсність нескінченно складна і відкривається людині в світлі тих чи інших завдань, які вона перед собою ставить або які задані їй, наприклад, зверху. Кожна така задача показує певний вимір буття, світ і кожен окрему річ в ньому під певним кутом зору. Більш того, будь-якій задачі відповідає свій особливий спосіб пізнання, а цьому способу, у свою чергу, відкривається свій універсум. У сучасній епістемології ця позиція іменується онто-гносеологічним плюралізмом. І вона, в усякому разі, нітрохи не менш законна в застосуванні до тієї чи іншої релігії, традиції або культури, ніж будь-яка інша.

Свого часу українці пережили такий проект «реалізації нереалізованих елементів культури», коли Тарас Шевченко як «культуртрегер» занурив всю націю у стихію Активної Уяви, став її шаманом-«терапевтом» («Великим Кобзарем»), відкриваючи для українців можливість «вільного польоту» не в політиці (як це пропонував стародавній грек Алквіад, учень Перікла та Сократа), а в єдиному, не знаючому часових та територіальних кордонів четвертому вимірі – Культурі. Міфотворець Тарас Шевченко здеміургував такий світ, що вся наша ментальність базується на персональному словнику його «нюансованої деміургії», запозиченому з легенд, фольклору та авторської уяви. І тому Тарас Шевченко став для українців дійсно Великим Національним Поетом, бо здійснив ту місію, яку приписує всім таким творчим особистостям Федеріко Гарсія Лорка, а саме – одухотворив націю в буквальному розумінні – «подарував їй душу»². В тому числі, Тарас Шевченко показує нам в різних екзистенційних аспектах не малороса Російської царської імперії, а автентичного українця: «як» його сформуло минуле і «що» він собою являв і являє³, і цим об'єднав нас у «духовну спільність» (англ. «community of spirit»).

Так, мистецтво здатне створити альтернативну реальність і дає можливість їй просочитися зі світу уяви, ірреального у світ реальний («деміургічна нюансована нарація» за типом «Тльон-Укбар» Х.Л. Борхеса)⁴. Ідеальні зразки таких творів наявні у жанрі «фентезі» (література, малярство і кінематографія) та окультних вченнях «ню-ейдж». Здавалося б, нереальні, ці світи всотуються у реальність та видозмінюють її. Відбувається своєрідна «експансія ірреального». Людина ще не погодилася з новим виміром, але їй пропонують мислити в певних термінах – і, зрештою, як світи «Космічних війн», «Гри престолів» та «Володаря перстенів», так і езотеричних вчень, стають реальними світами, їх «життєві цінності» врастають в образи буття, роблять його реальним для інших, вступають у космогонічну боротьбу з інерцією наявного буття. Іншими словами, відбувається настанова знаного методолога Г.П. Щедровицького про те, що слід будувати свій ідеальний світ і в ньому жити, бо насправді люди живуть не в світі природи, не в світі об'єктів, і навіть не в світі соціальних відносин, а кожна людина розбудовує простір мислення та діяльності і в ньому замешкує⁵.

Тому не дивно, що поезія Празької школи, групи «Танк», донцовський «Вістник» і дитячий журнал «Дзвіночок», просвітницько-спортивні організації «Просвіта», «Сокіл-Батько», «Пласт» та ін. для молодого покоління східних галичан міжвоєнного періоду створили ту реальність національної гордості і честі, яка мобілізувала їх до лав ОУН- УПА для боротьби за «Українську Самостійну Соборну Державу»... Нині процес занурення українського обивателя в світ активної уяви триває. Письменник Юрій Андрухович з товаришами (письменницька група «Пси святого Юра» і їх журнали «Четвер», «Потяг 76», «І» та «Київська Русь») створили образ «Європейської України» як частини такої собі середньоевропейської «Землі Франца-Йосипа III»: «... Нам ... не потрібна Європа реальна, вона потрібна бізнесменам, людям речової культури. Ми здеміургували

¹ Данилевский, Н.Я. (1991). *Россия и Европа*. Москва: Книга, 335.

² Лорка, Ф.Г. (1986). О воображении и вдохновении. *Называть вещи своими именами: Программные выступления мастеров западноевропейской литературы XX века*. Москва: Прогресс, 256.

³ Іванишин, П. (2008). *Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, С. Маланюка, Л. Костенко*. Київ: Академидав, 203.

⁴ Гуцуляк, О. (2001). Європейські «нові праві»: «метapolітика» через «деміургію». *Людина і політика*, 6, 64-74.

⁵ Щедровицький, Г.П. (1997). *Філософія. Наука. Методологія*. Москва: Школа культурної політики, 10.

свою Європу... Так колись Аксьонов написав «Острів Крим», де Крим не був захоплений більшовиками, а лишився незалежним. Так ми зорієнтовані на острів Європа..., де все ще існує Австро-Угорщина, де править який-небудь Франц-Йосип III... Деміургійне роблення пропонує читачеві свій текст поза суспільними текстовими конвенціями. Віртуальне розмаїття можливих світів пропонує довіритись не конвенції (правилам гри), а власному свавіллю. Тут відкриваються обрії ніцшеанського бога власного світу, деміурга замкнених на персональну, не опосередковану соціумом, волю текстових практик»¹. І в цій «острівній Європі» віддається перевага літературному міфологічному образу України як країни хаосу, свободи, батьківщини барокко та органічного постмодернізму².

І якщо Євромайдан 2013-2014 рр. таки зреалізував на практиці омріяний український митцями кінця ХХ-початку ХХІ ст. образ «України на Острові Європа», то нові кризові реалії і нові глобальні виклики ставлять перед українським творчим духом завдання змалювати такий ідеальний образ нового майбутнього України, в якому українцеві захочеться реалізувати свою екзистенцію «тут і зараз».

References:

1. Benedykt, R. (2004). *Khryzantema i mech: modeli japonskoj kul'tury* [Chrysanthemum and Sword: Models of Japanese Culture]. Moscow: Rossyjskaja polytycheskaja encyklopedija. [in Russian].
2. Daniljevskij N.Ja. (1991). *Rossija i Jevropa* [Russia and Europe]. Moscow: Kniga. [in Russian].
3. Frumkina, R.M. (2004). *Mne nekogda, ili Ostorozhnyje sovjety molodoj zhenshchinje* [I have no time, or Cautious advice to a young woman]. Moscow: Novoe izdatel'stvo. [in Russian].
4. Gutsulyak, O. (2001). Jevropejs'ki «novi pravi»: «metapolityka» cherez «demiurhiju» [European "new rights": "metapolicy" through "demyurgias"]. *Ljudyna i polityka* [Man and politics], 6, 64-74. [in Ukrainian].
5. Ivanyshyn, P. (2008). *Nacional'nyj sposib rozuminnja v poezii T. Shevchenka, Je. Malanjuka, L. Kostenko* [National way of understanding in the poetry of T. Shevchenko, E. Malanyuk, L. Kostenko]. Kyiv: Akademydav. [in Ukrainian].
6. Jeshkiljev, V. (2014). *Nasha Jevropa* [Our Europe]. *Mezoheja* [Mesogaia], <<http://thule.primordial.org.ua/mesogaia/europa.htm>> (2018, May, 30). [in Ukrainian].
7. Kamins'kyj, A. (1998). Z istoriji etnopsicholohiji ukrajinstva (Kompleks provincijnosti ta joho vidhomin) [From the history of ethnopsychology of Ukrainian (Provincial Complex and its echo)]. *Narodna tvorčist' ta etnografija* [Folk art and ethnography], 1, 22-32. [in Ukrainian].
8. Kvit, S. (1994). Nova literaturna dyskusija? [New literary discussion?]. *Ukrajinski problemy* [The Ukrainian problems], 3, 76-78. [in Ukrainian].
9. Kuznetsov, A. (2013). Premudryje piskari [The Wise Minnows]. *Vostochnaja Falanga* [The Eastern Phalanx] <http://falangeoriental.blogspot.com/2013/01/blog-post_25.html> [in Russian]. (2018, May, 30).
10. Kulyk, O.V. (2011). Haos ta strah [Chaos and Fear]. *Filosofija i politologia v konteksti suchasnoji kultury* [Philosophy and political science in the context of modern culture], no 2, 228-233. [in Ukrainian].
11. Lorka, F.H. (1986). O voobrazheniji i vdochnoveniji [About imagination and inspiration], *Nazyvat' veshchi svoimi imenami: Programmnyje vystuplenija masterov zapadnoevropejskoj literatury XX veka* [Calling things by their own names: programmatic presentations by masters of Western European literature of the twentieth century]. Moscow: Prohress, 256-257. [in Russian].
12. Lotman, Ju.M. (1992). *Kul'tura y vzryv: Vnutri mysljashchych mirov. Statji. Issledovanija. Zametki (1968-1992)* [Culture and Explosion: Inside the thinking worlds. Articles. Research. Notes (1968-1992)]. Moscow: Prohress. [in Russian].
13. Popovych, M. (2008). *Hryhorij Skovoroda: filosofija svobody* [Gregory Skovoroda: Philosophy of Freedom]. Kyiv: Pul'sary. [in Ukrainian].
14. Shchedrovitskij, G.P. (1997). *Filosofia. Nauka. Metodologia* [Philosophy. Science. Methodology]. Moscow: Shkola kulturnoj politiki. [in Russian].
15. Zborovs'ka, N., Il'nyts'ka, M. (1999). *Feministychni rozdumy: Na karnavali mertvyh pocilunkiv* [Feminist Thoughts: At the Carnival of Dead Kisses]. Lviv: Litopys. [in Ukrainian].

¹ Єшкілев, В. (2014). Наша Європа. *Мезогія*, <<http://thule.primordial.org.ua/mesogaia/europa.htm>> (2018, травень, 30).

² Зборовська, Н., Ільницька, М. (1999). *Феміністичні роздуми: На карнавалі мертвих поцілунків*. Львів: Літопис, 31.